

Ks. Tomasz Jakubiak

AKADEMIA KATOLICKA W WARSZAWIE

ORCID: 0000-0003-4781-686X

**ANNA SŁOWIKOWSKA,
„POSTULATY
STEFANA KARDYNAŁA
WYSZYŃSKIEGO
W NAUCZANIU SOBORU
WATYKAŃSKIEGO II.
ŹRÓDŁA, INSPIRACJI
DLA KOŚCIELNEGO PRAWA
KONSTYTUCYJNEGO
I PUBLICZNEGO”**,

TOWARZYSTWO NAUKOWE KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU
LUBELSKIEGO, LUBLIN 2019, SS. 281

Od dłuższego czasu wierni Kościoła katolickiego w Polsce przygotowują się do beatyfikacji sługi bożego kardynała Stefana Wyszyńskiego. Gdyby nie pandemia koronawirusa, odbyłaby się ona już 7 czerwca 2020 roku.

Na temat działalności kardynała Wyszyńskiego w Kościele powstało wiele opracowań, a jeszcze więcej wygłoszono referatów na sympozjach i konferencjach poświęconych jego osobie. Nie tak dawno w moje ręce trafiła monografia Anny Słowikowskiej zatytułowana „Postulaty Stefana Kardynała Wyszyńskiego w nauczaniu Soboru Watykańskiego II. Źródła inspiracji dla kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego”. Wydana została ona przez Towarzystwo Naukowe KUL w 2019 roku w serii „Prace Wydziału Nauk Prawnych” (numer 80). Liczy 281 stron. Sięgnąłem po nią z zainteresowaniem, zadając sobie pytanie, czy coś nowego można jeszcze powiedzieć o słudze bożym. Tym bardziej chciałem zapoznać się z treścią tej publikacji, że Stefana Wyszyńskiego nie postrzegałem dotąd przez pryzmat kanonisty mającego wpływ na rozwój prawa w Kościele katolickim.

Anna Słowikowska jest doktorem nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego. Pracuje na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim na stanowisku adiunkta w Katedrze Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego w Instytucie Prawa Kanonicznego i Administracji. Jej miejsce zatrudnienia wyjaśnia przyczynę, dla której zainteresowała się wpływem sługi bożego na kościelne prawo publiczne i konstytucyjne. Jak podkreśliła we wstępie do książki, ksiądz Stefan Wyszyński był najwybitniejszym absolwentem tej samej katedry Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w której ona obecnie pracuje. Za zawężeniem przedmiotu zainteresowań Słowikowskiej przemawia również fakt, że Wyszyński w pracy naukowej koncentrował się głównie na kościelnym prawie publicznym, a w czasie Soboru Watykańskiego II wykazywał się niezwykłą troską o prawo konstytucyjne. Według pani doktor te dwa działy prawa kanonicznego w czasie soboru były przez prymasa szczególnie eksponowane. Zawarte w monografii wyniki badań mają zatem stanowić okazję do przedstawienia myśli prawnej Stefana kardynała Wyszyńskiego, która jeszcze takiego opracowania się nie doczekała.

Ponieważ na rozwój prawa kościelnego w drugiej połowie XX wieku duży wpływ miał Sobór Watykański II, na którym był obecny sługa boży, Słowikowska postanowiła zbadać wpływ Wyszyńskiego na rozwój soborowego prawa kanonicznego publicznego i konstytucyjnego oraz – pośrednio – na później promulgowane dokumenty, takie jak kodeksy prawa kanonicznego, konstytucje, adhortacje i dekrety wykonawcze. Tym samym autorka postawiła tezę, że postulaty wyrażone przez prymasa Polski i uwzględnione przez Vaticanum II można ujmować w kategoriach pośrednich źródeł inspiracji dla kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego.

Zanim przybliżę treść monografii, muszę odnotować, że Anna Słowikowska nie wyjaśniła czytelnikom terminu „kościelne prawo konstytucyjne”. We wstępie do książki stwierdziła jedynie, że „określenie zakresu kościelnego prawa konstytucyjnego nie budzi w doktrynie wątpliwości”. Dla odmiany, mając świadomość sporu wśród uczonych nad zasadnością posługiwania się w literaturze terminem „kościelne prawo publiczne”, stwierdziła, powołując się na profesora Józefa Krukowskiego, że: „na potrzeby monografii zostanie przyjęta teoria, według której przedmiotem kościelnego prawa publicznego jest wykładnia chrześcijańskiego paradygmatu dualizmu religijno-politycznego i jego relacji w systemach prawa stanowionego w aspekcie historycznym i współczesnym”. Brak definicji pojęcia „kościelnego prawa konstytucyjnego” dla osób nieobeznanych z kanonistyką może stanowić przeszkodę we właściwym zrozumieniu celu badań przeprowadzonych przez autorkę, których efektem jest omawiana monografia.

Prezentowana publikacja ma konstrukcję charakterystyczną dla prac naukowych. Składa się z trzech rozdziałów poprzedzonych wykazem skrótów i wstępem. Zakończenie pracy, choć jest krótkie, to jednak wystarczające, ponieważ każdy rozdział z osobna został opatrzony wstępem oraz podsumowaniem. Bibliografia jest bardzo obszerna. Można w niej znaleźć liczne źródła prawa i literaturę międzynarodową. Każdy rozdział składa się z dwóch głównych części: jednej poświęconej prawu konstytucyjnemu, drugiej dedykowanej prawu publicznemu.

Rozdział pierwszy zatytułowany został: „Stefan Kardynał Wyszyński jako Ojciec Soboru Watykańskiego II”. Do jego opracowania spośród 32 tomów akt soborowych pani doktor wybrała dokumenty bezpośrednio odnoszące się do działalności Stefana kardynała Wyszyńskiego. Sięgnęła do aktów nominacji sługi bożego do gremiów soborowych (na członka: Komisji Centralnej, Sekretariatu *extra ordinem*, Prezydium, Komisji Apostolstwa Świeckich, wydawnictw i widowisk, Komisji ds. Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego), wotów warszawskiego i gnieźnieńskiego, 9 spisanych wystąpień na posiedzeniach Komisji Centralnej, 11 spisanych wypowiedzi w auli soborowej oraz 2 pisemnych uwag. Osobiste notatki prymasa stały się również przedmiotem analizy w niniejszym rozdziale. Literatura źródłowa wykorzystana przez Słowikowską pozwoliła w sposób wyczerpujący przybliżyć czytelnikowi działania kardynała Wyszyńskiego podejmowane w ramach prac Soboru Watykańskiego II.

Kardynał Wyszyński zabierał głos na soborze jako biskup warszawski i gnieźnieński, ale również jako prymas Polski. W związku z tym problematyka, którą poruszał, była niezwykle zróżnicowana. Warto tutaj przytoczyć chociażby: 1) potrzebę umiędzynarodowienia składu osobowego Kurii Rzymskiej, 2) utrzymanie obowiązku duchownych odmawiania liturgii godzin w języku łacińskim i prze-

prowadzenie reformy brewiarza, 3) odejście od terminu „duchowieństwo świeckie” na rzecz „duchowieństwo diecezjalne”, 4) uwydatnienie miejsca świeckich w Kościele, 5) podział władzy biskupa na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, 6) nadanie biskupom diecezjalnym własnych upoważnień, 7) wyjaśnienie znaczenia konferencji biskupów, 8) uregulowanie współpracy zakonników z biskupami diecezjalnymi na rzecz duszpasterstwa, 9) reformę studiów seminaryjnych, 10) potrzebę pogłębienia nauki o sakramentach wśród świeckich oraz odnowę liturgii, 11) konieczność natychmiastowej rewizji Kodeksu prawa kanonicznego.

Pierwszy rozdział może okazać się interesujący nie tylko dla prawników. Zaprezentowane w nim zagadnienia zainteresują również przedstawiciele teologii oraz katolickiej nauki społecznej, na soborze bowiem – co zostało opisane przez Słowikowską – kardynał postulował także między innymi: 1) upowszechnienie doktryny o Mistycznym Ciele Chrystusa jako podstawy wszelkiej dyskusji o Kościele, 2) potrzebę pouczania o obowiązkach w kwestiach wiary i moralności, 3) ukazanie Kościoła jako społeczności nadprzyrodzonej opartej na miłości, której przyczyną sprawczą jest łaska uświęcająca, 4) odejście od sformułowania „Kościoł wojujący” na rzecz „Kościoła ożywiającego i uświęcającego”, 5) nieomylnie orzeczenie powszechnego macierzyństwa Maryi jako punktu źródłowego całej nauki katolickiej, 6) wyjaśnienie i zdefiniowanie poszczególnych prawd wiary o Dziewicy Maryi, 7) podjęcie rozważań o śmierci Matki Bożej, 8) opracowanie katolickiej nauki społecznej dotyczącej spraw ekonomicznych, pracy, własności i obowiązków z tym związanych, 9) podkreślenie znaczenia encyklik społecznych, 10) potępienie wojny totalnej, 11) ocenę błędów współczesności i wskazanie skutków systemu ekonomicznego, w którym nie ma odniesień do zasad moralnych, 12) wyjaśnienie pojęć: prawo, państwo i wolność w różnych ideologiach współczesnego świata, 13) analizę pojęcia wolności religijnej. Opisy niektórych postulatów przybliżają czytelnikowi źródła teologiczne, na których opierał się sługa boży przy ich formułowaniu.

Lektura rozdziału „Stefan Kardynał Wyszyński jako Ojciec Soboru Watykańskiego II” stanowi fundament do rozważań przeprowadzonych w kolejnych częściach pracy, bez którego nie sposób ich zrozumieć.

Drugi rozdział zatytułowany został: „Postulaty Stefana Kardynała Wyszyńskiego w odnowie kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego na Soborze Watykańskim II”. Podobnie jak rozdział pierwszy i trzeci, składa się on z dwóch zasadniczych części poświęconych kościelnemu prawu konstytucyjnemu oraz kościelnemu prawu publicznemu. W odróżnieniu od poprzedzającego go rozdziału, którego systematyka opiera się na postulatach księdza prymasa, kolejność poszczególnych punktów tego rozdziału poświęconych prawu konstytucyjnemu usystematyzowana została w oparciu o konstytucję *Lumen Gentium*. Według autorki

Konstytucja dogmatyczna o Kościele, ze względu na fakt, że „inne teksty soborowe bądź do niej nawiązują, bądź wreszcie do niej wracają”, w swojej strukturze dobrze pasuje do nakreślenia kościelnego prawa konstytucyjnego. W przypadku kościelnego prawa publicznego Słowikowska opracowała część książki poświęconą tej problematyce, podobnie jak cały rozdział pierwszy, według systematyki postulatów zgłaszanych przez Wyszyńskiego. W tym przypadku nie opierała się na podziale materiału według kryterium zastosowanego przez sobór, ponieważ – jak zauważyła – znacznie przekroczyłoby to propozycje zgłaszane przez prymasa. Bazę źródłową dla części pracy zatytułowanej „Wkład Stefana kard. Wyszyńskiego w odnowę kościelnego prawa publicznego” stanowiły deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae* oraz Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*.

Rozdział „Stefan Kardynał Wyszyński jako Ojciec Soboru Watykańskiego II” zawiera prezentację najważniejszych elementów kościelnego prawa publicznego i konstytucyjnego wypracowanych na soborze. Słowikowska w wielu miejscach wprost ukazała w nim ich związek z postulatami zgłaszanymi przez prymasa Polski w trakcie prac soborowych. Czyniąc to, odwoływała się również do teologii. Takie postępowanie w publikacji z prawa kanonicznego nie jest jednak pozbawione podstaw. Jak zauważyła w swojej pracy badaczka, przywołując Jubana, spójna doktryna stanowiąca podstawę nauk prawnych, ponieważ jest stała i niezmienna w kwestii wniosków doktrynalnych, musi zostać koniecznie uwzględniona w prawie.

W omawianym rozdziale drugim Słowikowska zdobyła się na krytyczne spostrzeżenia wobec ojców soborowych, ukazując przykłady ich niekonsekwencji w opracowanych przez nich dokumentach. Stało się tak chociażby w przypadku zgłaszanego przez Stefana Wyszyńskiego postulatu, aby zamiast terminem „duchowieństwo świeckie” posługiwać się terminem „duchowieństwo diecezjalne”. Ojcowie soborowi używali tych terminów zamiennie. Pani doktor zwróciła uwagę także na osiągnięcia soboru. Do nich można zaliczyć chociażby wypracowanie definicji pojęcia „diecezja” oraz nakreślenie zasad jej tworzenia. Podkreśliła, że dzięki między innymi kardynałowi Wyszyńskiemu sobór dał zielone światło do tworzenia tzw. quasi-parafii, podejmowania studiów teologicznych przez świeckich oraz poświęcił uwagę roli świeckich i zakonników w życiu Kościoła. Bardzo ważnym osiągnięciem – choć nie w pełni odpowiadającym wnioskowi sługi bożego – było opracowanie przez sobór nauki poświęconej wolności religijnej, która przysługuje każdemu człowiekowi, a nie tylko katolikom. Nie wolno również pominąć niezwykle ważnego wskazania soborowego z punktu widzenia reformy prawa kanonicznego, którym był wniosek ojców soborowych o odnowienie Kodeksu prawa kanonicznego, formułowany wielokrotnie w różnych formach.

Trzeci rozdział (niestety, najkrótszy) – „Soborowe źródła inspiracji w kościelnym prawie konstytucyjnym i publicznym” – poświęcony został recepcji nauczania Soboru Watykańskiego II w kościelnym prawie konstytucyjnym i publicznym. Podobnie jak rozdział pierwszy nie ma on charakteru analitycznego. Autorka opisała w nim to, w jakim stopniu uwzględnione zostało nauczanie zgromadzenia soborowego w zakresie postulowanym przez kardynała Wyszyńskiego w obowiązującym prawie Kościoła łacińskiego.

W ostatnim rozdziale zaprezentowane zostały wybrane kanony kodeksu promulgowanego w 1983 roku, zawierające prawo konstytucyjne i publiczne wraz z ich źródłami przedstawionymi przez Papieską Komisję ds. Interpretacji Kodeksu Prawa Kanonicznego. Ponadto uwzględnione zostały inne akty o charakterze wykonawczym i wyjaśniającym, które odnoszą się do poszczególnych zagadnień. Struktura części tego rozdziału poświęcona prawu konstytucyjnemu oparta została w dużej mierze na konstrukcji księgi II Kodeksu prawa kanonicznego – „Lud Boży”. Jeśli chodzi o zagadnienia związane z kościelnym prawem publicznym, biorąc pod uwagę brak jednolitego katalogu norm regulujących tę materię w kodeksie z 1983 roku, Słowikowska tę część pracy uporządkowała analogicznie do materii opisanej w drugim rozdziale.

Ostatni rozdział, w odróżnieniu do wcześniejszego, nie zawiera już tak wiele bezpośrednich odniesień do postulatów prymasa. Autorka odwołała się w nim do katolickiej nauki społecznej. Zaprezentowała również dość mocną tezę, że „aborcja jest wojną totalną, której celem jest ludobójstwo prowadzące do zagłady określonej kategorii ludzi”. Wiele uwagi poświęciła rodzinie oraz promocji dobra wspólnego.

Całość pracy zakończona została spisem treści (sporządzonym w języku polskim, angielskim, włoskim) oraz streszczeniem (w języku angielskim i włoskim), co niewątpliwie może pozwolić osobom nieznającym języka polskiego na zaznajomienie się chociażby ogólnikowo z problematyką opracowaną w prezentowanej publikacji.

Na zakończenie niniejszej recenzji należy stwierdzić, że Anna Słowikowska obroniła tezę postawioną we wstępie, dowodząc, że postulaty księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego znalazły bezpośredni oddźwięk w nauczaniu Soboru Watykańskiego II i tym samym pośrednie odbicie w obowiązującym prawie Kościoła łacińskiego. Chociaż, jak zauważa sama autorka, publikacja ta nie jest podręcznikiem kościelnego prawa konstytucyjnego i publicznego, to jednak niezaznajomionemu z prawem kościelnym czytelnikowi pozwala wyrobić sobie opinię na temat norm w nim uregulowanych. Mimo że traktuje o prawie kościelnym, napisana została językiem zrozumiałym dla tych, którzy kanonistyką na co dzień się nie zajmują. W związku z tym może stanowić lekturę dla teologów oraz osób

zajmujących się katolicką nauką społeczną. Prezentowana publikacja doskonale wpisuje się w przygotowanie Kościoła polskiego do beatyfikacji sługi bożego Stefana Kardynała Wyszyńskiego, przybliżając jego sylwetkę jako uczestnika Soboru Watykańskiego II i kanonisty.

Article submitted: 16.10.2020; accepted: 29.10.2020.